

Рудий Григорій (м. Київ)

Доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Центру досліджень історико-культурної спадщини України Інституту історії України НАН України
knd@nas.gov.ua
УДК: 94(477)070(477–25):323.232«1918/20»

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ КИЇВСЬКОЇ ПРЕСИ 1918–1920 РОКІВ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ БІЛЬШОВИЦЬКОГО РЕЖИМУ В УКРАЇНІ

У статті аналізується процес становлення періодичної преси Києва 1918–1920 років та її роль у формуванні більшовицького режиму в Україні. Здійснено її систематизацію і класифікацію, розкрито тематику й зміст опублікованих матеріалів періодичних видань про найважливіші події і явища суспільно-політичного і соціально-економічного життя УСРР.

Ключові слова: УСРР, київська періодична преса, київські газети, історичне джерело, суспільно-політичне і соціально-економічне життя.

Формування встановлення більшовицького режиму на території України, функціонування Української Соціалістичної Радянської Республіки знайшло широке відображення в історичній літературі. Однак, загалом історія встановлення радянської влади в Україні протягом тривалого часу висвітлювалася досить однобічно і недостатньо через заідеологізованість радянської історичної науки.

Зрозуміло, що в умовах тоталітарного режиму неможливо було видати повноцінне дослідження, яке б об'єктивно висвітлювало діяльність більшовицької преси 1918–1920 роках в Україні, хоч саме цей сегмент періодики чи не найбільше аналізувався радянськими дослідниками. Так, протягом 1960–1980-х років в УРСР з'явилася низка видань історичного, джерелознавчого, бібліографічного характеру, присвячених цій темі. Серед них праці Марії Дмитрієнко, Валерія Солдатенка та ін.¹

¹ Будников В.П. Большевицкая партийная печать в 1917 году. — Х., 1959; Його ж: Большевицкая партийная периодическая печать в период подготовки и проведения Октябрьской революции (март 1917 — февраль 1918 гг.). — М., 1963; Вартанов Г.І. Жовтневих днів рядки живі. Преса більшовиків України в 1917 р. — К., 1966; Дмитрієнко М.Ф. Більшовицька преса України 1917–1918 рр. як історичне джерело. — К., 1967; Копотиєнко І.І. Источниковедческий анализ периодической печати Украины

У той же час з'являється ряд видань, присвячених джерелознавчому аналізу української радянської періодики і малоформатної більшовицької преси². Слід відзначити, що повний зведений покажчик періодичних видань України 1917–1920 років ще не створений. Були підготовлені окремі довідники про періодичну пресу в УРСР 1917–1975 років, включаючи більшовицьку періодику 1917–1920 років³. У 1979 році Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського на базі фондів бібліотеки підготувала і видала спеціальний бібліографічний каталог «Газети Радянської України 1917–1920 рр.». Він містить 400 назв тогочасних видань⁴. Враховуючи час публікацій вище наведених видань, зрозуміло, що зазначені праці обмежувалися жорсткими ідеологічними межами і не охоплювали всю багатобарвну палітру культурного й громадсько-політичного життя тогочасної України.

У період незалежності України також з'являється ряд видань, присвячених джерелознавчому аналізу української радянської періодики. У 2014 році Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського на базі фондів бібліотеки підготувала і видала спеціальний бібліографічний каталог «Газети України 1917–1920 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського». І на сьогодні це найповніший покажчик більшовицько-радянських газет досліджуваного періоду. Він містить 1327 назв періодичних видань, в тому числі бібліографічну інформацію про більшовицькі видання.

З огляду на це, актуальним вбачається подальше проведення різнобічного джерелознавчого аналізу всієї більшовицької преси УСРР, яка

(1917–1926). — Днепропетровск, 1978; *Солдатенко В.Ф.* Большевицкая пресса Украины в 1917–1918 гг. Историко-библиографический обзор. — К., 1979; *Його ж:* Большевицкая пресса Украины в борьбе за осуществление ленинской стратегии и тактики социалистической революции (март 1917 — март 1918 гг.) / Дисс. ... докт. ист. наук. — К., 1981; *Його ж:* Идти впереди всех: из опыта борьбы большевицкой прессы Украины за победу социалистической революции. — К., 1986.

² *Сергийчук И.* Пресса Советов рабочих, солдатских и крестьянских депутатов как источник по истории Великой Октябрьской социалистической революции на Украине (25 октября 1917 — март 1918 гг.) / Дисс. ... канд. ист. наук. — К., 1986; *Дмитрієнко М.Ф.* Листівки більшовицьких організацій України 1917–1920 рр. як історичне джерело. — К., 1980; *Її ж:* Большевицкие листовки Украины 1917–1920 гг. как исторический источник / Дисс. ... докт. ист. наук. — К., 1985.

³ Одеська періодична преса років революції та громадянської війни. Лютий — 1917–1921 рр. — Одеса, 1929; Періодичні видання УРСР. 1917–1960. Газети. Бібліографічний довідник. — Х., 1965; Преса Української РСР. 1918–1975. Наук.-стат. довідник. — Х., 1976; Зведений каталог газет, виданих на Харківщині (1917–1977). — Х., 1979.

⁴ Газети Радянської України 1917–1920 рр. (За матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР). — К., 1979; У 1988 р. цей покажчик був перевиданий у Канаді (Едмонтон).

потребує нового осмислення. У статті автор ставить за мету зосередити увагу на аналізі більшовицьких київських періодичних видань 1918–1920 років як чинника встановлення радянської влади в Україні та історичного джерела з вивчення суспільно-політичного і соціально-економічного життя тогочасної України.

За своєю природою київська більшовицька газетна періодика є своєрідним дзеркалом, що відбиває суспільно-політичні явища шляхом висвітлення подій під ідейно-політичним кутом зору більшовизму. У вітчизняній історіографії не було спеціальних праць, присвячених історії більшовицької періодики Києва 1918–1920 років. Також відсутні ґрунтовні праці, які б розглядали київську більшовицьку періодичну пресу в контексті історичного джерела. Розпочинаючи якісну характеристику київської більшовицької газетної періодики 1918–1920 років, слід, насамперед, з'ясувати її кількісний склад та бібліографічні дані. Всього в зазначений період у Києві, за підрахунками автора, виходили 62 газети. Найбільше газет видавалося в 1920 році — 38 і 1919-му — 32. Найменше їх виходило в 1918 році — 4.

Таким чином, аналіз розвитку тогочасної київської більшовицької періодики певною мірою віддзеркалює революційні події в Україні 1917–1920 років. Проведене нами дослідження дозволило з'ясувати профільність більшовицьких газетних видань. Серед них видання більшовицьких комітетів, радянських органів влади, профспілкові, молодіжні, комсомольські газети, періодика політorganів Червоної армії, Українського відділення Російського телеграфного агентства (УКРРОСТА), агітпоїздів. Найбільше газет видавали Російська комуністична партія (більшовиків), Комуністична партія (більшовиків) України і Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів — 20.

Значну кількість періодичних видань поширювали військові органи — 18. Крім того, активно функціонували видання УКРРОСТА — 8. Найменше газет мали професійні й молодіжні спілки — 4. Також дослідження київської більшовицької періодики дозволило визначити періодичність видань: за періодичністю переважав тип щоденних газет — 18; набули широкого розповсюдження тижневики — 15; 9 газет було одноденних, і одне видання виходило двічі на тиждень.

Крім того, дослідження дало змогу з'ясувати мовний статус київських періодичних видань. Більшість газет видавалися російською мовою — 43, 10 — одночасно друкували матеріали українською та російською мовами. Найменше поширювалися україномовні газетні видання — 5 назв. Свої видання у зазначений період мали також Українська партія соціалістично-революціонерів (боротьбистів), Українська партія лівих соціалістів (боротьбистів) і російських есерів, які були лояльні до більшовиків і

підтримували радянську платформу. Зокрема, у Києві виходили газети «Боротьба», «Борьба», «Наддніпрянський комуніст», «Революционный социализм», «Трудовая Советская Республика». Отже, у досліджуваній період у Києві видавалися переважно більшовицько-радянські газети, а також ті, які перебували на більшовицьких позиціях. У своїй діяльності вони керувалися ленінськими настановами і рішеннями радянського уряду. Вже в перші місяці після встановлення радянської влади в Росії Володимир Ленін сформулював і докладно обґрунтував у своїх статтях «Чергові завдання Радянської влади»⁵, «Про характер наших газет»⁶, первісному варіанті статті «Чергові завдання Радянської влади»⁷ основні напрями більшовицької періодичної преси, акцентуючи особливу увагу на таких функціях: агітація, пропаганда, організація і політична інформація як невід'ємні складові риси, притаманні більшовицькій пресі. Відзначимо також, що, превалюючи при наявності інших соціальних функцій, агітаційно-пропагандистська функція суттєво впливала на матеріали більшовицько-радянських газет, їх ідеологічну і змістовну спрямованість, тим самим визначаючи методологічний підхід авторів до конкретних фактів та подій з позицій більшовизму. Це — перша програмна вимога більшовицької періодики, яка виявлялася в принципі партійності. Звідси і випливає, що різноманітний за складом матеріал був завжди підпорядкований у тій чи іншій газеті головному завданню ідеологічної роботи: підняти політичну й економічну свідомість трудящих до рівня більшовицької доктрини. Більшовицька газетна періодика мала дохідливо роз'яснювати суть, смисл і значення ухвалених партією і радянською владою рішень, мобілізувати маси. Вона створювала для «гвинтика і коліщатка» більшовицького механізму (класу, соціальної групи, більшовицьких комітетів, ревкомів) модель поведінки, котра негайно відбивалася в суспільній практиці. Тут явно виступають головні функції більшовицької газети як колективного пропагандиста, агітатора і організатора. З перших днів встановлення радянської влади в Україні радянський уряд прагнув обмежити свободу діяльності періодичних видань, які не стояли на більшовицькій платформі. З цією метою було прийнято ряд директивних документів, спрямованих на обмеження незалежних видань, централізацію преси, розвиток більшовицької періодики. Серед них — декрети Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про утворення Українського Центрального Агентства по постачанню і розповсюдженню

⁵ Ленін В.І. Чергові завдання Радянської влади // ПЗТ. — Т. 36. — С. 155–195.

⁶ Ленін В.І. Про характер наших газет // Там само. — Т. 37. — С. 85–87.

⁷ Ленін В.І. Первісний варіант статті «Чергові завдання Радянської влади» // Там само. — Т. 36. — С. 121–154.

творів преси» від 16 січня 1919 року і Раднаркому УСРР «Про Народний комісаріат радянської пропаганди» від 1 березня цього ж року⁸. Ці організаційно-політичні заходи стали основою розвитку української більшовицько-радянської преси.

У 1918–1920 роках у Києві виходили газети більшовицьких комітетів і організацій, рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, професійних спілок, комсомольських комітетів, політорганів більшовицьких військових органів, УКРРОСТА, агітпоїздів. Серед них: «Більшовик», «Бюллетень Секретариата ЦК КП(б)У», «Вести Киевского Совета народного хозяйства», «Внешкольное образование», «Известия исполнительного комитета Киевского совета рабочих депутатов», «Киевская беднота», «Киевский коммунист», «Киевский пролетарий», «Коммунар», «Коммунист», «Красная Армия», «Позашкільна освіта», «Пролетарская мысль», «Червона правда».

Для використання матеріалів київської більшовицької газетної періодики слід чітко з'ясувати, — до якої групи матеріалів належить інформаційне повідомлення. Кожний наведений факт в газеті необхідно звіряти з іншими історичними джерелами, оскільки не всі факти, які повідомлялися київською періодикою, відповідали дійсному стану. Для досліджуваної київської більшовицької періодичної преси характерна велика кількість жанрів, різноманітних форм висвітлення подій. Це, насамперед, передові статті, статті політичного, соціально-економічного, національного змісту, партійні резолюції, директиви, інформаційні повідомлення, звіти, хроніка, політичні нариси, фейлетони, агітаційно-пропагандистські вірші. В київських газетних виданнях більшовицьких комітетів публікації розміщувалися у відділах і групах матеріалів з відповідними назвами. Серед них: «Партійне життя», «Робітниче життя», «Фронт і тил», «Воєнний огляд України», «До робітничого питання», «Освіта і революційна пропаганда», «Пролетаріат і культурна спадщина минулого», «Життя села», «Область чи губернія», «Продовольча політика», «Мануфактура на Україні», «До зброї», «Про єдиний культурний фронт», «Про робітничу кооперацію», «Про інтернаціоналізм і націоналізм», «Партійна школа», «Росія та Україна», «Кооперація й радянська влада», «Про сільськогосподарські комуни». Нерідко назви відразу вказували на політичну спрямованість публікації, наприклад, «Короткозора контрреволюція». Назви відділів і груп матеріалів київських газет із політичних міркувань постійно оновлювалися за згодою відповідних більшовицьких комітетів. Не випадковим у газетних виданнях було й розміщення

⁸ Книга и книжное дело в Украинской ССР. Сборник документов и материалов (1917–1941). — К., 1985. — С. 15–31.

матеріалів відділів і рубрик. З огляду на те, що друковані органи друку, насамперед, мали виконувати роль пропагандиста більшовицьких ідей, то їхні сторінки відкривалися актуальними передовими статтями загальнополітичного відділу.

На наш погляд, всі матеріали київської більшовицької газетної періодики доцільно попередньо розподілити на кілька груп. Це, по-перше, сприятиме певній класифікації матеріалів і документів, а по-друге, полегшить процес джерелознавчого аналізу наведених у матеріалах фактів. До першої групи газетних видань слід віднести: статті, написані Леніним і його соратниками, а також керівниками Комуністичної партії України (більшовиків) і уряду УСРР, матеріали партійних з'їздів, конференцій, засідань рад робітничих, селянських і солдатських депутатів, декрети й постанови Раднаркому РСФРР і Раднаркому УСРР та інші офіційні матеріали, що виходили з центральних органів влади.

До другої групи входять: політичні, соціально-економічні, історичні, культурно-освітні публікації написані безпосередньо в редакції, а також передруковані матеріали з інших більшовицьких друкованих органів. Політичні статті, як правило, писалися членами більшовицьких комітетів і працівниками редакцій газет.

Третю групу складають матеріали газет про діяльність місцевих партійних організацій і місцевих органів влади, а також про партійне життя в РСФСР.

До четвертої групи належать дописи та листи.

П'ята група матеріалів включає хроніку про суспільно-політичне, соціально-економічне й громадське життя в УСРР.

Найбільш інформативними про діяльність радянської влади в Україні є київські газети «Більшовик», «Боротьба», «Борьба», «Сільська комуна», «Коммунист», «Наддніпрянський комуніст», «Пролетарская мысль» «Червоний стрілець», «Червоний стяг».

До центральних органів належала газета «Коммунист» — орган Центрального і Київського міського комітетів КП(б) України. Газета видавалася з 20 березня по 30 серпня 1919 року в Києві, видавець — Центральный і Київський міський комітети КП(б) України. Газета була заснована 15 червня 1918 року як орган Оргбюро по скликанню 1 з'їзду Комуністичної партії України. Перші вісім номерів вийшли у Москві, оскільки в Україні діяльність більшовицьких газет в той час була заборонена. У Києві побачили світ 146 номерів цієї щоденної газети. На її сторінках переважно висвітлювалася партійна робота, причому матеріали газети за своїми жанрами підрозділялися на директивні документи, політичні статті, політичні нариси, повідомлення, хроніку, дописи і листи. Це, в основному, звіти про засідання більшовицьких комітетів та партійні

збори в партійних організаціях Києва та в інших містах України, повідомлення про діяльність більшовиків в Україні, інформації з РСФРР. Окрім партійного життя, сторінки газети містили статті й кореспонденції про суспільно-політичне і соціально-економічне життя тогочасної України⁹.

У квітні 1919 року на базі селянської газети «Сільська комуна» була заснована робітничо-селянська газета «Більшовик». Газета видавалася у Києві з 10 квітня 1919 року по 31 грудня 1920-го, вийшло 256 номерів. Видавала її Політсекція Правобережжя і Київського губкому КП(б) України. Газета друкувалася українською і російською мовами¹⁰.

Активну участь у заходах більшовицьких комітетів брала газета «Пролетарская мысль», що почала виходити 5 листопада 1917 року як орган Київської Ради робітничих депутатів, Київської Ради професійних спілок і Центральної Ради фабрично-заводських комітетів. Її тематичну спрямованість визначали декрети та розпорядження радянської влади, що друкувалися під спеціальною рубрикою. Газета постійно розміщувала на своїх сторінках матеріали, в яких засуджувалася українізація, діяльність Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР. Така політична спрямованість пояснюється тим, що фактично газета була неофіційним органом Київського більшовицького комітету. Перед газетою стояло завдання сприяти встановленню радянської влади в Україні і зміцненню органів більшовицької влади¹¹. «Пролетарская мысль» своїм змістовним навантаженням була спрямована насамперед на інтереси пролетаріату — опори більшовицького режиму в Україні. Серед головних завдань видання — стати не лише друкованим органом для робітників, а й газетою, зміст якої формуватиметься за активної участі кореспондентів від пролетаріату.

Як свідчить аналіз матеріалів більшовицької періодики зазначеного періоду, в ній тендеційно висвітлювався перший період встановлення радянської влади в Україні в 1918 році, пов'язаний з масовими виявами червоного терору. Небільшовицькі газетні видання повідомили, що тільки в Києві в січні 1918 року радянські війська під командуванням Михайла Муравйова вбили, за різними підрахунками, від 2 до 5 тисяч мешканців

⁹ Енциклопедія історії України. — Т. 4. — К., 2007. — С. 506; Газети Радянської України 1917–1920 рр. (за матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР). Бібліографічний покажчик. — К., 1978. — С. 52.

¹⁰ Газети Радянської України 1917–1920 рр. (за матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР). Бібліографічний покажчик. — С. 7–8; Рубан В.А. Формування ленінських традицій української преси. — К., 1971.

¹¹ Дмитрієнко М.Ф. Більшовицька преса України 1917–1918 рр. як історичне джерело. — С. 143–144.

міста¹². Також в українській пресі повідомлялося, як 16 січня 1918 року 500 юнкерів Першої української військової школи та студентів політичного куреня Січових стрільців вступили у нерівний бій під Крутами з багаточисельним загоном більшовицької армії Муравйова. В бою більшовики знищили 250 юнкерів¹³.

Проте, матеріали більшовицької періодики про страшні події з 16 по 30 січня 1918 року подавалися у контексті радянської ідеології. Звідси — замовний характер публікацій, перекручення фактів, відсутність конкретних прізвищ, неперевірені дані, жорстка критика діяльності Центральної Ради.

Вельми показовим у газеті «Борьба с контрреволюцией» допис від 25 січня 1918 року командуючого 2-гої армії Східного фронту Рейнгольда Берзіна, в якому автор зазначив, що гайдамаки і січові стрільці під керівництвом Симона Петлюри розстрілювали на вулицях Києва робітників, селян, воїнів, витягуючи з квартир ідейних вождів пролетаріату, по-звірячому вбивали їх і глумили над ними¹⁴. Також на сторінках київської більшовицької періодики без наведення конкретних фактів повідомлялося, що, коли найбідніші верстви населення передмістя Києва стали боротися за своє існування і своїх кращих борців за братерство і рівність всіх трудящих світу, тоді Петлюра із своїми сподвижниками перенесли військові дії в місто і сотнями розстрілювали робітників і малих дітей¹⁵.

Необхідно відзначити, що більшість газетних матеріалів більшовицьких газет цього періоду характеризує їх замовність, викривальність, відсутність конкретних даних і фактів. Слід зазначити, що проблематика тотального більшовицького терору в Україні була постійною на сторінках київської більшовицько-радянської періодики. Основними темами періодичних видань стали політичні репресії проти представників, не згідних з радянською владою, окремих верств населення (дворян, духовенства, землевласників підприємців та ін.), політичне переслідування, цькування ідеологічних опонентів та ініціювання розпуску їхніх партій, психологічний тиск на громадян — проведення показових сфабрикованих судових процесів над противниками. Також на сторінках більшовицьких газет широко висвітлювався процес встановлення радянського правового диктату, зокрема ухвалення в односторонньому порядку законів, спрямо-

¹² Вільне життя — Одеса. — 1918. — 31 березня.

¹³ Гончаренко А. Бій під Крутами // Україна. — Київ. — 1994. — № 4. — С. 11.

¹⁴ Берзин. Гражданская война // Борьба с контрреволюцией. — Киев. — 1918. — 25 января.

¹⁵ Степанов. Кто виноват // Там само.

ваних на ліквідацію всіх демократичних установ в Україні, у тому числі політичних і громадських організацій.

Особливо високою у загальному масиві джерел з окремих аспектів «червоного терору» була питома вага матеріалів про політичні репресії, масові розстріли органами Надзвичайної комісії без суду і слідства ворогів більшовицької влади. Так, провідна тогочасна київська газета «Більшовик» постійно вміщувала матеріали про більшовицький терор в Україні під час встановлення радянської влади та друкувала списки розстріляних «контрреволюціонерів». Типовою є одна з кореспонденцій, де докладно повідомляється про вжиті заходи Київської губернської Надзвичайної комісії проти повстанців отаманів Матвія Григор'єва і Зеленого (Данило Ількович Тертило)¹⁶.

У київських газетних виданнях під назвами «Нищимо бандитів»¹⁷, «Короткозора контрреволюція»¹⁸, «До ліквідації повстань»¹⁹ публікувалися статті, кореспонденції, в яких висвітлювалися практичні жорсткі заходи репресивних органів проти учасників антибільшовицьких повстань. Зокрема, в київському виданні «Більшовик» опубліковано список із прізвищами 127 розстріляних осіб ідейних супротивників та борців проти радянського режиму²⁰. На шпальтах тогочасних київських газет чимало місця займають матеріали, у яких відображено тотальний наступ більшовиків на своїх ідейних опонентів. Редакції більшовицьких газет брали активну участь у політичних компаніях проти Української соціал-демократичної робітничої партії, Української партії соціалістів — революціонерів, комуністів — боротьбистів. Під рубриками «Пролетарська партія» і «Буржуазні підлизники» більшовицькі видання вміщували перемовні статті і резолюції з осудом своїх опонентів, повідомляли про утворення нових політичних організацій, прихильних до радянської влади, заборону друкованих органів політичних супротивників²¹.

Окрему групу складають публікації в опозиційних виданнях, в яких критично висвітлюється діяльність репресивних органів щодо переслідування ідейних опонентів більшовицької влади. Зокрема, зазначалося, що більшовики оголосили кожного, хто не думає так, як вони, зрадниками соціалістичної ідеї, ворогом українського народу. І знов, як і

¹⁶ Більшовик. — Київ. — 1919. — 24 травня.

¹⁷ Лан М. Нищимо бандитів // Там само. — 1920. — 25 січня.

¹⁸ Якубовський. Короткозора контрреволюція // Червоний стяг. — Київ. — 1919. — 20 липня.

¹⁹ До ліквідації повстання // Боротьба. — Київ. — 1919. — 20 липня.

²⁰ Красный терор (Расстрел за расправы с рабочими и коммунистами // Большевик. — 1919. — 29 августа.

²¹ Ликвидация «Рудого Прапора» // Там само. — 1919. — 26 квітня.

попередники більшовизму Олександр Керенський, Павло Мілюков, захопили перевершити Карла Маркса. Одна утопія змінилася іншою²². Також у періодичних виданнях повідомлялося про трагічну загибель провідних діячів комуністів-боротьбистів Олександра-Богдана Зарудного, Ісаака Пугача, Леонарда Бочковського від рук більшовицьких репресивних органів. Зокрема, зазначалося, що життя мало б навчити керівництво КП(б) України з приводу нікому не потрібної смерті і не контрреволюціонерів, а соціалістів-революціонерів, показати урядовій партії всю хибність їхньої політики демагогії і отруйності народних мас, але це не виправило більшовицьких діячів²³. Київська більшовицька періодика брала активну участь у такому важливому чиннику політичних репресій, як психологічний тиск на українців — в показових судових процесах над ідеологічними опонентами більшовиків²⁴.

Слід зазначити, що «червоний терор» в Україні продовжувався і після його офіційного припинення. Як свідчить аналіз тогочасної газетної періодики, на її сторінках і надалі друкувалися списки розстріляних людей за вироком Київської губернської надзвичайної комісії. Серед них чимало прізвищ українців, які брали участь у діяльності Гетьманату і Директорії²⁵. Виявлені в процесі дослідження газетні матеріали значною мірою сприяють повноті змалювання картини встановлення режиму політичних репресій більшовицької влади проти національних діячів українського народу, вони є важливим задокументованим історичним джерелом та власним свідченням злочинів самої радянської влади.

Водночас, у тогочасній київській періодичній пресі є чимала група публікацій про селянський спротив більшовицькій хижацькій політиці планомірного пограбування українського села. На шпальтах газет регулярно висвітлювалася діяльність Наркомзему УСРР, який ставив на меті розв'язувати проблеми землекористування в Україні за російським зразком. Газетні видання активно пропагували більшовицькі аграрні перетворення щодо створення колективних форм господарювання — комун, ТСОЗів (Товариство спільної обробки землі), артілей, а також державної форми — радгоспів. Показовою є стаття «Про сільськогосподарські комуні» В. Василюва в газеті «Червоний стяг», в якій зазначалося, що вже пора бідному та незаможному селянству відкинути буржуазні та куркульські забобони про право власності на землю, дружно об'єднатися в

²² Домгин О. Буржуазна чи трудова Республіка // Боротьба. — 1918. — 24 лютого.

²³ Еллан В. Наслідки // Там само. — 23 лютого.

²⁴ Розстріл контрреволюціонерів // Більшовик. — 1919. — 10 липня; Розстріл ворогів революції // Червоний стяг. — 1919. — 14 серпня.

²⁵ Більшовик. — 1919. — 15 червня.

селянсько-господарські комуни чи спілчанські артїлі і організувати селянське життя на кращих підвалинах життєвого досвіду²⁶. У київській періодиці опубліковано положення про реєстрацію сільськогосподарських комун²⁷.

Значне місце на сторінках газет посідають матеріали про діяльність комітетів бідноти на селі, які, перебираючи на себе функції рад, земельних відділів, здійснювали революційними методами перерозподіл землі. Зокрема, наголошувалося, що комітети бідноти — це найдоцільніший спосіб боротьби робітничого класу проти контрреволюційної буржуазії²⁸.

Більшовицька періодика особливо широко подавала інформацію про заходи українського радянського уряду, спрямовані на вилучення у селян сільськогосподарської продукції. У лютому і квітні 1919 року в періодичній пресі були опубліковані декрети уряду «Про вилучення хлібних надлишків зерна і встановлення твердих цін на них» і «Про розверстку надлишків урожаю 1918 р. і попередніх років». Згідно з цими директивними документами було заплановано здійснювати еквівалентний обмін продуктів сільського господарства на промислові, а також вилучену кількість зернового фуражу, продовольчих та насінневих хлібів пропорційно розкласти між усіма губерніями. Однак, як свідчить аналіз періодики, багато з цих важливих заходів не були здійснені. І більшовицька влада перейшла до застосування силових методів: створення так званих спеціальних продовольчих загонів, які за допомогою зброї та репресій здійснювали реквізиції не лише надлишків, а й насінневого фонду, худоби, реманенту, майна. У газетних публікаціях більшовицьких видань проводилася думка про те, щоб робітники і незаможні селяни шикувалися в лави продзагонів і нагодували голодних в селі, а залишок хліба відвезли в місто робітникам²⁹, вели «нешадну війну зі всякими глиталями і куркулями»³⁰.

Звичайно, така політика більшовицької влади викликала спротив українського селянства, опозиційних партій. Так, в опозиційній періодиці наголошувалося, що політика «воєнного комунізму» на селі, викачування хліба із села, вимагання загороджувальних або продовольчих загонів

²⁶ Василів В. Про сільсько-господарські комуни // Червоний стяг. — 1919. — 8 червня.

²⁷ Положення про реєстрацію сільсько-господарських комун // Сільська комуна. — Київ. — 1919. — 29 березня.

²⁸ Комітети бідноти // Більшовик. — 1919. — 15 травня.

²⁹ Вперед: к кулацким амбарам за хлебом! // Голос продроботника. — Киев. — 1920. — 14 ноября.

³⁰ *Нещадило*. Треба звернути увагу // Червоний стяг. — 1919. — 11 червня.

зазнала в Україні повного краху. Ця політика принесла місту голод, селу озлобленість і підготувала ґрунт для селянського повстання³¹. Весною і влітку 1919 року постійними для більшовицької періодики стали публікації, в яких робилася спроба з класових позицій оцінити спочатку спорадичні селянські виступи, які згодом переросли у широкомасштабне антибільшовицьке повстання.

Так, якщо у квітні 1919 р. було зареєстровано 93 антибільшовицькі виступи, то у липні — 207. Ці повстання проходили під лозунгом «За радянську владу без комуністів». У більшовицькій періодиці селянський збройний рух відображався як «бандитизм», «куркульська контрреволюція», «зрада робітничого класу», «запроданці». Як свідчить аналіз, в київській більшовицькій періодиці при висвітленні селянського руху переважають кореспонденції і статті. Значне місце на сторінках партійно-радянських газет відведено публікаціям відомим діячам більшовицького режиму. Типовою є стаття Георгія П'ятакова «Куркулі викликають на бій» в газеті «Більшовик», в якій автор, розповідаючи про заходи директивних органів щодо посилення класової боротьби на селі, запропонував «знищити партії куркулів, петлюрівців, лівих есерів, незалежників, зеленівців т. і.»³².

Особливої уваги газетна періодика того часу надавала критиці діяльності Симона Петлюри, отаманів Нестора Махна, Зеленого (Данило Тертило), Євгена Ангела, Матвія Григор'єва. Зокрема, в газеті «Більшовик» тільки в 1919 році було вміщено 9 критичних матеріалів про Петлюру. У багатьох газетних публікаціях також йшлося про причини неуспіхів більшовицького режиму в придушенні селянського повстання, заколоту Григор'єва, в боротьбі з військами генерала Антона Денікіна. Показовою є стаття І. Байди «У чому ж причини?» у газеті «Червоний стяг», в якій автор, аналізуючи причини поразок Червоної армії на денікінському фронті, пропонує для покращення ситуації мобілізувати селян до лав діючої армії і створити сприятливі умови для розвитку українського села³³. Також на сторінках боротьбистської преси поширювалася думка щодо зміни земельної політики радянської влади в бік середнього класу, припинення свавілля й грабування більшовицькими емісарами села, більш розсудливо ставитися до розвитку української культури³⁴.

³¹ С трудовым крестьянством или со спекулянтами? // Трудовая Советская Республика. — Киев. — 1919. — 29 грудня.

³² П'ятаков Г. Куркулі викликають на бій // Більшовик. — 1919. — 29 квітня.

³³ Байда І. У чому ж причини? // Червоний стяг. — 1919. — 31 липня.

³⁴ База революції на Україні // Боротьба. — 1919. — 30 липня.

Особливо привертають увагу матеріали газет щодо висвітлення політичної діяльності більшовицького уряду України, форм державного устрою в УСРР. Провідне місце серед них газет відведено підготовці і ухваленню Конституції УСРР, прийнятій III Всеукраїнським з'їздом Рад. Згідно з конституцією основою радянського суспільного ладу проголошувалася диктатура пролетаріату. Вищими органами влади проголошувалися всеукраїнські з'їзди Рад, ВУЦВК, РНК. Слід відзначити, що в багатьох публікаціях опозиційних видань більшовицький режим звинувачувався в тому, що на практиці більшовики в обхід конституційних норм утверджували в Україні диктатуру партії комуністів замість принципів народовладдя трудящих.

У зазначеній групі джерел з питань становлення українського радянського державотворення важливе місце належить матеріалам, в яких йшлося про прагнення російських більшовиків перенести на Україну власний досвід вирішення суспільно-політичних проблем, зокрема, запровадження принципів централізації й уніфікації основних структурних елементів державного будівництва. У матеріалах більшовицької періодики простежується ставлення партійних директивних органів до державного статусу України. Так, на сторінках київської преси роз'яснювалося значення рішення про укладення 1 червня 1919 року військово-політичного союзу України і Росії. Республіки, що уклали союз, мали увійти до складу РСФРР на правах автономії. Матеріали газет свідчать, що в цілому більшовики відстоювали шлях централізації військово-господарського механізму, створення союзу радянських республік. Ідея унітарної держави у зазначеній формі була антитезою самостійності України.

Газетні джерела дозволяють простежити розбіжності між більшовиками і їхніми політичними опонентами щодо питання про об'єднання радянських республік. Великодержавницька політика російських комуністів в Україні зустріла опір. Так, одна із передових статей газети «Боротьба» «До об'єднання радянських республік» зазначала, що треба надати повну автономію Україні у справах внутрішньої політики і економічних відносин. Загальний центр повинен бути настільки гнучким, щоб не перетворитися в мертвий бюрократичний центр за прикладом бувшого центру царської Росії³⁵. Також на сторінках опозиційних газет поширювалася думка про те, що штучне злиття радянських республік — це небезпечний експеримент, не продиктований ніякими реальними обставинами. І далі наголошувалося, що «Треба спочатку відбудувати Росію, а потім уже творити всесвітній чи європейський союз радянських

³⁵ До об'єднання радянських республік // Там само. — 12 червня.

республік»³⁶. Отже, на шпальтах опозиційних газет чимало місця відводилося критичним матеріалам про діяльність більшовицького режиму з розробки директивних документів про створення союзу УСРР і РСФРР.

Таким чином, вивчивши склад київської газетної періодики 1918–1920 років приходимо до висновку, що зазначені періодичні видання дають історикам важливий емпіричний матеріал для дослідження проблем політичного, соціально-економічного, духовного життя України за радянської доби.

Особливий інтерес становлять публікації в тогочасних київських газетах щодо проведення «червоного терору» в Україні в 1918–1919 роках. Надруковані відомості про масові розстріли українських борців за волю України, переслідування ідеологічних опонентів та сфабриковані проти них судові процеси потребують подальшого вивчення і осмислення. Ці матеріали є надзвичайно важливим історичним джерелом та власним свідченням злочинів самої тогочасної більшовицької влади в Україні. У цілому, як свідчать публікації київських газет, у соціально-економічній сфері в Україні проводилася політика «воєнного комунізму», запозичена у російських більшовиків, які мали відповідний власний досвід вирішення соціальних і економічних проблем у Росії.

Rudiy Grygoriy (Kyiv)

Leading researcher of the Institute of History of Ukraine
NAS of Ukraine, Doctor of Historical Sciences (PhD)

Forming potential of Information and Advocacy Kiev press in 1918–1920 as factor of the Bolshevik regime in Ukraine

In the article was analyzed the process of Kyiv periodicals formation in 1918–1920 and its role in the formation of the Bolshevik regime in Ukraine. Is carried out systematization and classification solved topics and content of periodicals published materials about the most important events and phenomena of the political and socio-economic life of the USSR.

Keywords: USSR, Kyiv periodicals, Kyiv newspapers, historical source, socio-political and socio-economic life.

³⁶ Обговорюється справа нового приєднання України до Росії // Червоний стяг. — 1919. — 31 травня.